

Finn-Einar Eliassen, *En kort introduksjon til Danmark-Norge som kolonimakt* (Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2024). 158 s.

Dag Herbjørnsrud, Senter for global og komparativ idéhistorie (SGOKI)

Svenske Carl von Linné, og da spesielt hans 10. utgave (1758) av *Systema Naturae*, ble sentral for 1700-tallets nye idé om at menneskeheten kan deles inn i fire hudfarger. Linné ga ulike faste karaktertrekk til europeere, amerikanere (urfolk), asiater og afrikanere. Hvite europeere omtales som de «lyse, kloke [*acutissimus*] og oppfinnende [*inventor*]». Mens Linné plasserte afrikanerne på bunnen, i den engelske oversettelsen nær fremstilt som undermennesker. Først i september 2020 konkluderte The Linnean Society of London (etabl. 1778), basert på Gunnar Brobergs arbeid (1975): «One of the origins of scientific racism can be traced to Linnaeus' work on the classification of man, which had devastating and far-reaching consequences for humanity.»¹

Publikum trenger å få vite mer om slike nordiske bidrag til 1700-tallets idétradisjon og praksis. I Danmark, spesielt etter forfatter Torkild Hansens prisvinnende *Slaverekysten*-trilogi (1967–1970), er allmennheten blitt bedre opplyst om Oldenburgrikets problematiske sider. Men i Norge har det norske bidraget til kolonisering, utbytting og slavehandel vært langt mer underkommunisert. Den norske kunnskapsmangelen kan muligens unnskyldes med en langvarig selvopptatning om at Norge mest har vært et «offer» – enten for okkupasjon eller «kolonisering» av dansker, briter, svensker eller tyskere. Det er derfor et kjærkomment opplysningsbidrag når Finn-Einar Eliassen (prof. em., USN) har skrevet *En kort introduksjon til Danmark-Norge som kolonimakt*. Boken utkommer i Cappelen Damm Akademisk «en kort introduksjon»-serie, som «retter seg både mot studenter og et allment publikum». Boken kan leses i sammenheng med Kariin Sundsbaks (INN)

<https://doi.org/10.7557/8214>

Copyright: © 2025 The Author(s). This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

¹ Isabelle Charmantier, 03.09.2020: www.linnean.org/learning/who-was-linnaeus/linnaeus-and-race

) *Nordmenns rolle i slavehandelen. 14 norske stemmer fra den dansk-norske kolonitiden* (Pax Forlag), som utkom i april 2025.

Innledningsvis avviser Eliassen delvis at det har vært mangelfull forskningsformidling om nordmenns bidrag til kolonisering og slavehandel. Men utgivelsen, og litteraturlisten, blir nettopp et tegn på denne mangelen i Norge – for her må det vises til bøker av forskere på dansk, svensk og engelsk. Mens Eliassens bok er den første om norske bidrag til kolonitiden fra en akademisk ansatt i Norge, er Sundsbaks bok den første i sitt slag fra en ikke-pensjonert universitetsansatt.

Eliassen viser dessverre ikke til Sundsbaks arbeider, som «Three Generations of Free Colored Women in St. Croix. 1750–1850» (*Family History*, 2023). Men Eliassen løfter frem idealisten Leif Svalesens dykking (1974) til slaveskipet «Fredensborg», som etter «trekanthandel» med 265 slavetatte fra Accra til sukkerplantasjedyra St. Croix forliste utenfor Arendals kyst i 1768. Også vgs-lektor Roar Løkens *Slaveri, kolonihandel og rasisme. Virkningene for Norge* (Solum 2023) og populærhistoriker Per Ivar H. Engevoolds *Nordmenn i slavefart* (2022) nevnes – i tillegg til nyere universitetsoppgaver.

Yngvar Ustvedts pionéraktige *Trankebar: Nordmenn i de gamle tropekoloniene* (2001) avfeies som «delvis uetterrettelig» (s. 21) – uten forklaring. I en introduksjonsbok for allmennheten burde kildelisten inkludert Fartein Horgars *Vestindia-kvintetten* (2015–2021), NRK-dokumentaren «Slaveskipet: Norges mørke kolonihistorie» (Ole Bernt/Sven Tellefsen, 2020) og romanen *Halvø* (2024) av Mirjam Idriss.

En bok om Danmark-Norge som kolonimakt kunne med fordel også omtalt koloniseringen av inuittene på Kalaallit Nunaat (Grønland), med Harstad-fødte Hans Egede fra 1721, og av samene i Sápmi (inkludert i Sør-Norge). Mangelen blir tydeliggjort når Mikkel Berg-Nordlie i *En kort introduksjon til samenes historie* (2024) skriver om hvordan Danmark-Norge sendte fanger fra sør til samiske områder, der norske innflyttere fikk særskilte skattefritak. Berg-Nordlie viser hvordan Danmark-Norge, med norske Jens Holmboe, fra 1789 fordrev samer fra Indre Troms til fordel for en «colonie» av ikke-samer fra Østerdalen i Sør-Norge. Samtidig som urfolket «måtte altså betale mer til kolonistenes statskasse, enn hva kolonistene gjorde sjøl – ei diskriminering som først ble avskaffa i 1833» (44). Berg-Nordlie skriver at vi «kan kjenne igjen både ambisjoner og metoder fra europeiske kolonimaktens framferd under fjernere himmelstrøk». I 2025 undertrykkes både inuitter og samer av statene Danmark og Norge. De nordiske statenes store bidrag til settlerkolonialiseringen av Nord-Amerika, og nær-utryddingen av urfolket der, kunne også vært nevnt.

Men Eliassen får i boken godt frem skandinavenes framferd i dagens Ghana, India og Jomfruøyene, i skarp kontrast til tradisjonelle fyndord om 1700-tallets

europæiske opplysningstid. Han understreker også hvor sentrale nordmenn var i driften av de dansk-norske koloniene: Peter Anker fra Halden var kolonistyrer i Trankebar i 21 år fra 1786, mens Engelbret Hesselberg fra Ringerike var sadistisk enehersker i Christiansted på St. Croix.

Eliassen omtaler dansker og nordmenns brutale aktivitet i India (Det Ostindiske Kompani i Trankebar fra 1620), i Vest-Afrika (Frederiksborg fra 1659) og i Karibia (St. Thomas fra 1671, St. Jan fra 1717, St. Croix fra 1733). Erik Gøbel (*The Danish Slave Trade and Its Abolition*, 2016) har vist at Danmark-Norge på eget flagg seilte 111.000 slavetatte afrikanere fra Gullkystens fort og over Atlanteren – fra 1660-tallet til begynnelsen av 1800-tallet – ut av totalt ca. 12,5 millioner slavetatte fra Afrika. I tillegg kommer alle slavegjorte som dansker og nordmenn fraktet for andre europeiske kolonimakter. Underlig nok viser Eliassens tabeller (s. 91–92), som henviser til nettsiden Slavevoyages.org, at Danmark-Norge «kun» fraktet 86.650 mennesker fra Afrika, av 9,9 millioner totalt. Bildeteksten innrømmer at disse tallene er lavere enn «det vanlige». Men tabellene stemmer ikke med Slavevoyages.org, som følger Gøbel.

Eliassen får frem at Danmark-Norge hadde «en av Europas, og derved verdens, fire eller fem største krigs- og handelsflåter og kanskje det største i forhold til innbyggertallet» (42). Han viser hvordan Danmark-Norge, og Sverige, klarte å holde seg nøytrale under den nordamerikanske «frihetskrigen» (spesielt 1778–83), noe som gjorde at dansk-norske skip var «nesten de eneste som relativt trygt kunne føre kolonivarer til Europa, spesielt fra Kina og India. I disse årene ble de ostindiske auksjonene i København den viktigste europeiske arenaen for salg av asiatiske varer (...).» I tillegg ble dansk-norske skipperer viktige for å overføre enorme pengesummer for britene fra India til Europa. Eliassen viser hvor sentrale St. Croix og koloniene var for Danmark-Norge på denne tiden.

En myte har år vært at Danmark-Norges tidlige «forbud» - i 1792, med effekt først fra 1803 - mot transatlantisk slavehandel på egne skip var noe positivt. Men Eliassen påpeker at vedtaket «i realiteten [var] et tiltak for å bevare *slaveriet*» (108). I 1791 begynte nemlig Touissaint L'Ouverture og de slavegjorte på Ayiti/Haiti «den haitiske revolusjon», før de i 1804 slo Napoleon og ble verdens første stat til å oppheve slaveriet. Formelt fortsatte Danmark slaveriet til 1848, i praksis lenger.

Eliassen godtgjør at det gjenstår et stort arbeid med å gjøre dypere økonomiske analyser av Danmark-Norges koloniøkonomi, slik Maxine Berg og Pat Hudson (2023) har gjort med Storbritannia. Typisk var det de skandinaviske slaveeierne, ikke de slavegjorte, som fikk erstatning da Danmark ble presset til å avslutte det formelle slaveriet. Men her mangler boken detaljer, som at UKs skattebetalere nedbetalte «slavekompensasjon» (40 prosent av statsinntektene) til slaveeierne fra 1835 og helt frem til 2015.

Eliassen får flott løftet frem skjebnen til de slavegjorte – som Rebecca, født på St. Thomas ca. 1720, død i Vest-Afrika. Eliassen er tydelig på at de slavetatte afrikanerne, som ble fratatt sin identitet og «solgt som en vare på et marked», «var utvilsomt en del av den største forbrytelsen i en brutal og nådeløs tid» (138).

Avslutningsvis fremkommer det, kildeløst, at boken utgis i kjølvannet av debatten etter politidrapet på George Floyd. Eliassen gjentar myten om at Ludvig Holberg kun eide «én aksje» i Det Vestindisk-Guineisk Kompagni – tross at han investerte i fire slavehandelsselskaper og argumenterte for kolonisering av inuitter, samer, indere og afrikanere (Herbjørnsrud 25.07.2020, «Holbergs ukjente forhold til slavehandelen», Khrono.no).

Boken avsluttes med et bilde av statuen «I am Queen Mary» (2018), skapt av Jeanette Ehlers og La Vaughn Belle, foran Vestindisk Pakhus i København. Statuen står som minne om Mary Thomas (1848–1905), som i 1878 ledet opprøret på St. Croix mot Danmarks tvangsarbeid av afrikanskættede (omtalt som «kontraktstjenere», på engelsk: «indentured servants»), før øysalget til USA i 1917. Etter ti års debatt er det ennå ingen planer om noe kolonihistorisk museum, verken i Danmark eller Norge. Forskningsformidlingen av den dansk-norske kolonimakten har knapt begynt.